

UZROCI I POSLJEDICE MNOGOSTRUKO SURADNJE NAŠIH KRAJEVA UZ DRAVU S REGIJAMA OD 1868. DO 1931. TJ. OD HRVATSKO-UGARSKE NAGODBE DO VELIKE SVJETSKE KRIZE

CAUSES AND CONSEQUENCES OF MULTIPLE COOPERATION OF OUR REGIONS ALONG DRAVA WITH OTHER REGIONS FROM 1868 TO 1931 I.E. FROM CROATIAN-HUNGARIAN AGREEMENT TO THE GREAT WORLD CRISIS

Mira KOLAR DIMITRIJEVIĆ

Zagreb, Draškovićeve 23
HR - 10000 Zagreb
Republika Hrvatska
mira.kolar@zg.t-com.hr

Primljeno/Received: 21. 9. 2017.

Prihvaćeno/Accepted: 7. 12. 2017.

Pregledni rad/Review

UDK/UDC: 908(439.5)“1868/1918”

908(497.1)“1918/1931”

94(497.525Podravina)“1868/1931”

SAŽETAK

Krajevi uz Dravu trebali bi biti zajednički vezani mnogim faktorima. No političke promjene su djelovale razjedinjavajuće, pa se može govoriti o mariborskoj, varaždinskoj, koprivničkoj i slavonskoj Podravini s time da se mijenja i pripadnost tog područja u okviru raznih administrativnih pa i državnih sustava. U radu je nakon ovećeg uvodnog dijela težište stavljeno na usporedbu promjena razdoblja 1868. do 1918. i 1918. do 1931. dakle razdoblja Austro-Ugarske Monarhije i jugoslavenske države 1918.-1931., iako bi takvu komparaciju trebalo načiniti za sva povijesna razdoblja od prethistorije i antike do srednjovjekovlja i kroz čitav novi vijek. Neminovno je da je podravska regija, zahvaljujući upravo svom položaju uz Dravu, morala korespondirati s drugim krajevima uz Dravu, a osobito gdje su postojali gospodarski, trgovački i prometni interesi odnosno gdje su iste krize ili prirodne nepogode pogadale narod. Politika je djelovala da su nekad bile jače veze sjever - jug (1868.-1918.) a od 1918. do 1931. istok zapad, ali je kontinuitet zajedničkih interesa, osobito na području etnokulture bio onaj faktor koji je ukazivao na potrebu veza.

Ključne riječi: Podravina, Drava, regije, 1868.-1918., 1918.-1931.

Key words: Podravina, Drava river, regions, 1868-1918, 1918-1931

1.

Pod utjecajem globalističkog strukturiranja svijeta ruše se gotovo sve brane između država, a osobito i između regija. Svijet se danas izvanredno brzo mijenja. Osobito su za ovaj proces zaslužne regije bez obzira da li postoji kontinuitet tih veza ili su one u nekom vremenu bile prekinute uslijed političkih ili ideoloških okolnosti. No regije pamte i uvijek se nanovo veze obnavljaju, pa se u današnjici opet jako cijeni pojam Srednje Europe iako taj pojam u vrijeme socijalističkog razdoblja istočnoeuropskih zemalja nije ni postojao. Dakako regije su većinom bez čvrsto zacrtanih granica. One su dio nekih država ili više njih. No činjenica da imaju neke zajedničke interese privlači ih centripetalnom snagom. One su zasnovane na privrednim, kulturnim ili rodbinskim interesima pa bi bilo zanimljivo analizirati porodična prezimena i porijeklo obitelji. Veze su se zasnivale i zbog ratova koji su doveli do preseljenja čitavih sela i nekoliko stotina kilometara od prvobitnog staništa, no pokretljivost pojedinaca u potrazi za boljim

životom ili zbog nekih drugih razloga još je i veća. Ove migracije osobito su zapažene na jugoistoku Europe.

Usljed osmanlijskih osvajanja neki su krajevi ostali potpuno bez stanovništva, a kroz naseljavanje od strane Osmanlija ali i prebjega te naseljavanja od strane Habsburške monarhije uz dodjelu posebnih privilegija ili darovanja demografska slika stanovništva se potpuno mijenja, dobivajući oznake multikulturalnosti vezane uz multifunkcionalnost zanimanja prema potrebama društva ali uvijek zadržavaju i određene anekse koji su nastali življenjem uz Dravu.

Mnogi krajevi u Europi izloženi su sličnom procesu. Područje Podravine je primjer vrlo čestih i velikih promjena koje su utjecale na ponašanje, zanimanja i strukturu društva. Sve to utječe na potrebu vezivanja s drugima i naša civilizacija je simbioza dostignuća mnogih naroda u povijesti, koji su zapostavili osvajanja mačem te su širili svoju kulturu knjigom i poučavanjem. a to je predmet našeg interesa. Uzroci i posljedice?

Da bismo odgovorili na to pitanje trebamo prvo definirati što je regija u Podravini.

Problem je i definicija što jeregija, da li je Podravina regija ili dio regije i što je zajedničko jednoj regiji. Da li su to društvenopolitičke ili gospodarske ili narodnosne zajednice? Mislim da bi svi krajevi uz Dravu trebali postojati pod geografskim pojmom podravske regije, dakle od mariborske oblasti, preko varaždinskog kraja i dijela Međimurja, pa preko ludbreške, koprivničke i đurđevačke Podravine do Virovitice, ali i dalje Slavonijom sve do Osijeka, gdje kod Aljmaša Drava utječe u Dunav. Možda je upravo prodor Nikole Zrinjskog, graditelja Novog Zrina, s vojskom do Osijeka i spaljivanje turskog mosta na Dravi 1664. čin koji je potvrdio da je za život naroda uz Dravu važno slobodno kretanje čitavom dužinom dravske nizine, kako s ove tako i s one strane rijeke. Marija Terezija, iako ugarsko-hrvatska kraljica, podijelila je slavonski dio Podravine na vojnički dio kojega je morao uzdržavati veleposjednički dio uz Dravu. Stvorene su Virovitička i Požeška te Srijemska županija koje su dobile isti režim kao starodrevne županije Varaždinska, Križevačka i Zagrebačka. No za cijelo područje nije se koristio termin Podravina već Slavonija pa je možda čak i ime Slovenija za dio Kranjske došao od ovog proširenog pojma za krajeve uz Dravu koja je naseljena slavenskim stanovništvom, i uglavnom katoličke vjere, a od vremena Marije Terezije i grkokatoličke vjere s time da je područje slavonskih pukovnija imalo dosta pravoslavnih krajišnika. Veliko je to područje, koje se je tijekom povijesti našlo u okviru različitih administrativnih cjelina, što je tijekom desetljeća dovelo do njihovog međusobnog udaljavanja uz osjećaj da ne pripadaju zajedno, iako su međusobni interesi pokazivali a i danas pokazuju upravo suprotno. Cijelo to područje je bilo izloženo jakom germanskom utjecaju kroz stoljeća pa se ta pripadnost njemačkoj kulturi osjeća i danas, usprkos režimima koji su činili sve da se taj utjecaj umanjuje odnosno da ga nestane. Slično je bilo i s Podravinom kao dijelu Kraljevine Hrvatske i Slavonije, koja je od 1102 do 1526. i opet od Bečkog kongresa 1815. do 1918., a izuzetkom razdoblja od 1848. do 1868. pod mađarskom dominacijom. Uhodani latinski jezik kao službeni u zemljama krune Sv. Stjepana počeo se zamjenjivati mađarskim, ali hrvatsko plemstvo ga održava uz pomoć crkve sve do polovine 19 stoljeća. odbijajući i germanizaciju i mađarizaciju, iako su oba jezika intenzivno prodirala preko uprave, školstva i gospodarstva. Najjače se osjeća utjecaj mađarizacije u Međimurju koje je nakon likvidacije obitelji Zrinski potpalo pod mađarsku upravu osim što je crkveno pripadalo pod Zagrebačku biskupiju. Plemstvo je u Banskoj Hrvatskoj preferiralo sve do 1847. latinski jezik, a tada Ivan Kukuljević 1847. promovira hrvatski jezik kao službeni, osloncem na ideju ilirizma koji je trebao biti dominantan jezik na širokom području od Soče do Timoka, kako je savjetovao grof Juraj Drašković u svojoj *Diseertaciji* 1830 godine. No Slovenci su zahvaljujući Prešernu već razvili vlastiti identitet osim Stanka Vraza koji je kao urednik *Kola* i Ilirac želio Iliriju. Svakako je zanimljivo da se je Prešern zalagao i za znanje njemačkog jezika koji je bio važan za obrt i promet te koji je stoga Slovence učinio bližima njemačkom kulturnom krugu. Sličnu pojavu možemo zapaziti i na području varaždinske Podravine a ako se pogleda doprinos koji su Nijemci pridonijeli razvoju obrta i poljoprivrede u Hrvatskoj ova tendencija je zapažena kod stanovnika Banske Hrvatske ali i dijela vojne krajine zahvaljujući službenom jeziku iste koji je bio njemački. Njime su se uglavnom služili i Židovi koji su bili nositelji moderne trgovine i bankarstva na području Hrvatske. Tek poslije 1918. sistematski i vrlo snažno potiskivan je njemački jezik, ali su neizbrisivi tragovi ostali u mnogim područjima života.

Na primjeru Podravine može se pratiti kako su političke promjene utjecale nas veze slovensko-podravске i slavonske regije sa susjednim regijama. Prvo su se te veze ostvarivale rijekom Dravom kao najdugovječnijom cestom. No ta je veza još u antici ojačana izgradnjom rimske ceste i prema Peutingerovoj karti Rimskog carstva, koja je duga 7 metara, a nastala u 4 stoljeću, imala je ceste koje su pratile u smjeru zapad - istok rijeke Dravu i Savu. No zbog čestih poplava ovih rijeka, te su ceste bile jedan dio godine neupotrebljive za promet, što je ostavilo trag na životu tih izoliranih područja, koje ni Vojna krajina od 17 do 19 stoljeća, usprkos trajnim naporima nije uspjela čvrsto prometno povezati.

Zbog osmanskih navala tijekom srednjeg bilo je potrebno graditi obranu na liniji sjever - jug. Granica Osmanlijskog carstva približila se i Đurđevcu i Virju pa se sve do sisačke bitke 1573, trebalo boriti za opstojnost ostatka Hrvatske, a narod je izbjegao u šume ili se povukao preko Drave na područje današnjeg Gradišća. Koprivnica i Đurđevac na Dravi, a Ivanić Grad na Savi su prva linija obrana protiv Osmanlija, a legenda o Picokima i obrani od turske navale 1552 godine ispaljivanjem pilića iz topova starija je od obrane sinjskih vitezova 1715. protiv seraskera Mustafa-paše Čelića. Narod se grčevito bori za opstanak i održanje u močvarnim i šumovitim krajevima uz Dravu, a trajanje ovih borbi djeluje na potpunu devastaciju prostora u svemu osim u šumama koje su kroz 200 godine osmanske vladavine prekrile mnoga ranija naselja. Ipak je i pusta i podivljala zemlja prepuna hajduka nakon istjerivanja Osmanlija privlačila nove doseljenike sa svih strana pa i sa sjevera Europe i Dunavom se spuštaju novi naseljenici naseljavajući i područja uz Dravu a i lijevu obalu Save, A isto tako doseljava vlaško stanovništvo pravoslavne vjere s istoka koje služeći u krajiškoj vojsci dobiva i posebne privilegije. No trgovački promet istok - zapad je gotovo nestao, iako nikada nije posve prekinut protok roba i ljudi i na tom pravcu. Naime područje Kranjske a i varaždinska Vojna krajina nalaze se pod upravom vrhovne Štajerske komande u Grazu koja tek reformama carice Marije Terezije biva preseljena u Varaždin, pa u Koprivnicu i najzad 1754 u Bjelovar. Uspostavljanje đurđevačke i križevačke pukovnije pod bjelovarskom komandom utjecalo je na jačanje veza Podravine s Posavinom preko Bjelovara i Bilogore. Slično se desilo i u Slavoniji gdje ugarsko-hrvatska kraljica Marija Terezija dijeli cijelu Slavoniju i Stijem na tri županije koje gravitiraju prema Dravi i Dunavu i gdje se stvaraju veleposjedi u vlasništvu stranih feudalaca. njemačkih, talijanskih i ugarskih i južni dio koji je u sastavu Vojne krajine sve do 1880. godine, kada je okupacija Bosne i Hercegovine ukinula taj vojnički sistem koji je područja pod vojnom upravom pretvorio u rezervoar vojnika za ratove Austrije u Europi. Sistem koji je poslije 200 godina ukinut, ostavio je velike probleme narodu Podravine koji se morao prilagoditi građanskom životu u kojem su dominirali zakoni prvobitne akumulacije kapitala a ne poslušnost komandi, a koje su promovirali Židovi i stranci koji su doseljavali u ovo područje i tu se preuzeli gotovo u cijelosti bavljenje vanpoljoprivrednim zanimanjima jer u Hrvatskoj osim vojničkih i crkvenih škola, škola primijenjenih nauka potrebnih životu nije bilo. Židovi dolaze ili iz južnog dijela Austrije koji govore njemački ili iz područja Mađarske koja potpomaže ove Židove davanjem dozvola za obavljanje industrijskih poslova u sjevernom dijelu Hrvatske a uz riječne tokove. Ovo naseljavanje na prostoru Podravine bilo je više stihijsko nego plansko, ali iz tog vremena potječe nova vjerska raznolikost pri čemu reformacija ima određenu ulogu na razvoj jednog dijela Podravine a osobito Međimurja. Germanizmi, mađarizmi, turcizmi ali i ostali »izmi« ukazuju na jake utjecaje naroda drugih regija na narod uz Dravu, te se u novije doba i na taj način istražuje međusobna povezanost regija. Pojmovi za razne predmete i načine života ukazuju što je bila poveznica došljaka sa starosjedilačkim stanovništvom a broj tih riječi ukazuje na izvanredno snažnu alienaciju i usvajanje drugoga i drugačijega.

No industrijska revolucija 1848., a osobito prolazak željeznice Međimurjem 1860, te izgradnja željezničke pruge Zidani Most - Sisak 1862. kao i izgradnja željezničke pruge od Subotice do Slavenskog Broda kao ulaznih vrata u Bosnu 1878., te izgradnje željezničke pruge do Zemuna i Beograda 1892. godine utječe na promjenu važnosti prometnih pravaca. Izgradnjom Pruge od Nagy Kanisze do Koprivnice i Zagreba 1870. s produžetkom do Jadrana 1873. ostavlja područje od Koprivnice do Virovitice i Osijeka nepovezano državnim prugama. To označava izolaciju Podravine i Slavonije u odnosu na Zagreb i sav se promet prebacuje na mađarsku stranu Drave gdje je izgrađena dobra željeznička mreža. Prolaz željeznice kroz Koprivnicu postaje tranzitni za prometovanje roba i ljudi iz Mađarske, a mali broj stanica na tom pravcu (Koprivnica, Križevci, Vrbovec, Gradec) ne donosi blagostanje cijelom

kraju jer izvan prometa ostaje ludbreška Podravina i kraj od Koprivnice do Virovitice, što se počinje rješavati tek u doba bana Khuen Hédervaryjs kada jer izgrađena pruga Barc - Virovitica - Daruvar, pruge Virovitica - Kloštar, da bi tek 1912. bila spojen Kloštar s Koprivnicom, a željeznička veza s Varaždinom uspostavljena je tek 1937. godine. Podravina je važna kao tranzitno područje i za Mađare i za Primorce i mjesta gdje vlakovi staju ima od toga mnogo koristi. No i Austrija koja je do Austro-Ugarske Nagodbe sve pruge usmjeravala prema Beču ima svoje ciljeve. I Austrija i Mađarska u svojem natjecanju gledaju samo svoje privredne interese pa se natječu u izgradnji željeznice radi izvoza žita, drva i stoke iz Hrvatske, dok Mađarska opet stremi prema Rijeci kao najbližem izlazu na more. Niti jedna od tih država nije popuštala u postizanju svojeg cilja, pa je Austrija željezničku prugu od Zidanog mosta do Siska držala do 1923, a do Karlovca do 1965. a Mađarska je sagradila prugu Nagy Kanisza - Koprivnica - Zagreb 1870. odnosno do Rijeke 1873. kao svoju mađarsku prugu ne poštujući da je unutar granica Hrvatske službeni jezik hrvatski. No zahtjevi naroda nisu se mogli u potpunosti zanemariti, pa ova pruga kroz teritorij Hrvatske počinje dobivati odvojke, ali često s velikim zakašnjenjem i uz veliku borbu za izgradnju manjih vicinalnih pruga. To je dakako vrijeme koje želim obraditi u ovom radu u kojem želim opisati kako su političke promjene utjecale na veze među regijama te da je sprečavanje međusobnog komuniciranja pojedinih regija koje su imale zajedničke interese imalo vrlo loš utjecaj na njihov razvoj. No tradicionalni oblici života su preživjeli, s time da su povijesna događanja utjecala na jačanje multikulturalnosti, te su se u mnogom izgubile neke bitne karakteristike naroda u Podravini, vezane uz poljoprivredu i stočarstvo, a razvio se prihvat svih koji dolaze sa strane i kojima se daje jednaka, ako ne i veća šansa za uspješan život zbog njihove bolje stručne spreme i obrazovanosti..

Nije išta novo da je selo očuvalo tradicijske forme života, ali su one stalno ugrožene, a zbog drvene propadajuće kulture opasnost od propasti za njih je veća. Seosko stanovništvo Podravine manje je zatvoreno od stanovnika otoka, a nizinski karakter i rijeka Drava kao plovna cesta omogućava lagan dolazak došljaka u većem broju, što se zapaža kod Židova i Roma. Domaće stanovništvo se rijetko javno zatvara pred strancima čak i onda kada je ugroženo i prag snošljivosti je vrlo visok. No strani utjecaji su često i pozitivni i trgovci i useljenici obrtnici ali i poljoprivrednici a osobito izmjena vlasnika zemlje utječe na promjene načina života. Čak ni tamo gdje je društvo bilo organizirano na zadružnom principu vojnih kućnih zadruga nije se uspjelo očuvati mnoge stare običaje te se zadruge u Podravini počinju raspada i rijetko je koja ušla u 20 stoljeće. Za iznošenje podataka što se desilo u novom vijeku trebalo bi mnogo više prostora nego što dopušta jedan takav rad, te sam se stoga odlučila na obradu razdoblja od 1868. do 1918. i 1918. do 1941.. ali i u tom razdoblju mogu naznačiti samo najopćenitije silnice i odnose između regija i to uglavnom na gospodarskom planu. izostavljajući jezične i ostale bitne karakteristike pojedinih regija.

Ova je tema interdisciplinarna i zato se ne može tretirati samo kao politička povijest, već u kombinaciji ove s demografijom, prometom i razvojem gospodarstva, ali i u kontekstu razvoja društva i njegove nacionalne, vjerske i stranačke povijesti a osobito postojanja i nestanka velikih europskih carstava. Smatram da samo interdisciplinarna istraživanja mogu odgovoriti na brojna pitanja povijesti i zato je važno istraživati sve tendencije i sve što sadržava ljudski život od prirode do politike. jer to je život. Niti se političar bavi samo politikom, niti trgovac samo trgovinom, niti plemić samo svojim posjedom, niti građanin samo gradom. Svi imaju svoje živote i svoje biografije, a možda je to najbolje obuhvaćeno pojmom ekohistorije, jer izvan toga i nema života.

Posljedica ovakvog razvoja je ogromna raznolikost. Ne samo nazivi krajeva uz Dravu već i granice regija, bez obzira kako ih shvaćamo su promjenljiva kategorija. Ukazujem da se naziv Podravina za krajeve uz Dravu vrlo teško izborio za svoje ime, iako su se ljudi koji su živjeli uz Dravu nazivali Podravicima imajući svoje posebne interese u odnosu na gospodarstvo, promet i način života. Danas je taj naziv za kraj od Ludbrega do Virovitice uobičajen čemu je svakako doprinio rad najveće prehrambene tvornice u Hrvatskoj »Podravke« u Koprivnici, koji grad je time je time postao i središte Podravine u užem smislu. Danas se već može govoriti o podravskoj regiji kao cjelini dugog trajanja čija se povijest može pratiti u kontinuitetu i okvalificirati njene uže odrednice.

Posljedice raznolikosti proizlaze i iz strukture poljoprivrede odnosno vlasništva zemlje što vuče korijen još od srednjeg vijeka. Zapadni dio Podravine i Hrvatsko Zagorje bili su neosvojen od Osmanlija te se razvijao uklopljen u srednjovjekovni feudalni sustav s izvjesnim elementima koji je nametala Varaždinska vojna krajina. Ovaj sistem se je počeo tijekom 19. stoljeća raspadati, pretvarajući se u mali posjed, grundherschaft, gdje su gruntaši imali pravo određivati što će saditi raspolažući i proizvodnjom nakon izvjesnih podavanja, jer je plemstvo smatralo dugo trgovanje poljoprivrednom robom neprimjerenom vrstom zarade. Kraj istočno od Virovitice bio je reformom kraljice Marije Terezije uvršten u Virovitičku županiju gdje su prevladavali veliki posjedi kojima su bili vlasnici veleposjednici stranih narodnosti. Oni su svoje posjede uređivali na način pruskih veleposjeda radom nadničara trgujući poljoprivrednim, stočarskim i šumskim proizvodima na veliko. Devetnaesto i prva polovica 20 stoljeća označava velike promjene u tom sustavu ali nikada nije u potpunosti uspjelo reformirati grundherschaft i gutsherschaft niti približiti ta dva sistema, sve dok nije agrarna reforma poslije Prvoga svjetskog rata znatno smanjila površine veleposjeda i kroz doseljavanje solunskih dobrovoljaca i kolonizaciju izmijenila strukturu stanovništva. dajući lokalnim interesentima više zemlje, i smanjujući veleposjede. To nikada nije bilo izvedeno do kraja a u 20 stoljeću imamo opet dva obrata sa znatno izmijenjenim ciljevima..

Druga karakteristika Podravine je da je ona uvijek bila granično područje, iako je bi zapravo rijeka Drava trebala biti poveznica s drugu kulturama zahvaljujući dravskom plovnom putu još od antike. Nastajanjem modernih država u kojima se razvijaju jaki nacionaliteti Podravina, područje bez točno određene granice u svom većem dijelu, postaje teritorij koji prisvajaju veliki državni sistemi i koje je obilježeno stalnom devastacijom autohtonih elemenata i ubacivanjem stranih utjecaja. No u seoskim sredinama, kao najtradicionalnijim sredinama života očuvani su mnogi elementi nematerijalne a i materijalne baštine, pa se u najnovije doba radi na njihovom očuvanju. njegovanju baštine, revitaliziranju pa i prezentiranju.

Kraj uz Dravu smatra do izgradnje kanala nevrjednim područjem, slabe isplativosti, jer su visoke vode Drave svake godine plavile dravsku nizinu pa su guste šume bile jedino registrirano blago tog kraja. Izgradnjom kanala poplave su ograničene i zemlje uz Dravu postaju i važni poljoprivredni resursi, gdje uspijevaju razne poljoprivredne kulture ali gdje se njeguje i kvalitetno stočarstvo. Na slikama naivnog slikarstva šuma i njiva, vepar i krava su najčešće prikazivani simboli tog kraja.

No upravo nedefiniranost njenog okvira na granici između Hrvatske i Slavonije i Mađarske, te njena otvorenost prema Panonskoj nizini učinila je Podravinu privlačnom za naseljavanje onima koji su željeli izbjeći krute sisteme u svojim zemljama. Kao što je Gradišće naseljeno grupama iz Hrvatske koje su bježale od Osmanlija, tako je i Podravina od 18 stoljeća nakon odlaska Osmanlija naseljavana raznolikim stanovništvom koje je donosilo svoje običaje, svoju pjesmu i svoj govor. Nema u Podravini dva mjesta koja govore na isti način. Ovdje doseljavaju u vrijeme Vojne krajine razne narodnosne grupe koje upravo rijekom Dravom odnosno plovidbom preko nje ili njom održavaju veze na velikim udaljenostima.

2.

Interes podravske regije za druge regije uvjetovan je prometnim, trgovačkim, gospodarskim i kulturno-društvenim razlozima. Usprkos nedovoljnog angažmana države da poveže ovaj kraj jače sa regijama koje joj u povijesnom smislu gravitiraju s ove i s one strane Drave. međusobne veze susjednih regija ostvarivale su se posve prirodno, osim u slučaju kada je državna politika postavila čvrste barijere prema regijama susjednih država, usprkos njihove bliskosti s našom regijom.

Najjače i čvrste veze razvile su se dakako prvo s Međimurjem, Hrvatskim Zagorjem, kalničkim i križevačkim područjem te područjem Bjelovara a preko Drave sa mađarskim županijama Somogy i Zala odnosno u Slavoniji s hrvatskim mjestima na lijevoj obali Drave, a osobito u Baranji gdje je Pečuh bio nastanjen brojnim hrvatskim stanovništvom. Ove veze su bile jače i bolje u vremenu Hrvatsko-Ugarske Monarhije nego prije i kasnije a svoj uzrok imaju u prometnoj, trgovačkoj, administrativnoj i vjerskoj pokretljivosti. Hodočašća u prošteništa bila su vrlo popularna a često su bila istovremeno vezana sa sajmovima, koji su se do 1914. umnažali u pojedinim mjestima, za razliku od kasnijeg vre-

mena kada imamo suprotne tendencije. Narod je na sajmove i u prošteništa do 1914. dolazio i iz velikih udaljenosti ali obično su bila tako razmještena da se moglo kolima isti dan doći i vratiti kući. Obično bi se donosile kući svetačke velike slike koje su se stavljale iznad kreveta, krunice, ali i licitarska srca, licitarske lutkice i konji, te medenjaci. Županije kao ustanove koje je osmislila Mađarska znatno su pomogle jačanju ovih veza radi rješavanja istih problema, pa je možda upravo to razlog da su županije poslije 1918. odmah izgubile svoju zadaću, ostajući kao posebna područja samo za izbore do 1925. kada ih zamjenjuju oblasti i kasnije Savska Banovina i 1939. Banovina Hrvatska. Županije kao i ranije pukovnije bile su značajne za izgradnju kanala i borbu protiv poplava koje su redovito svakih nekoliko godina pa do trgovanja poljoprivrednim proizvodima i stokom. Njihovim nestankom znatno su oslabile veze između susjednih regija.

Osim interesa povezivanja bližih regija razvio se u 19. stoljeću i veliki interes povezivanja Podunavlja s Jadranom. Mađarska kao zemlja velikog potencijala željela je izlaz na more, a jedan od najkraćih bio je izlaz od Nagy Kanisze do Zagreba i Rijeke preko Koprivnice. To je bio najvažniji faktor koji je utjecao na povezivanje Podravine s morem. Naime Ilirci su 1844. svojim putovanjem obilježili granice Ilirije, pa je i koprivnički sudac Antun Nemčić u svojim *Putositnicama* 1845 godine uključio koprivničko-križevačko područje u okvir velike Ilirije koja i krajeve od Drave do Jadrana uključuje u najužu interesnu sferu. Važno je da je i J. J. Strossmayer na čelu Odbora za gradnju podravske pruge uz tehničku pomoć Mirka Bogovića htio izgraditi podravsko-zagrebačku prugu a kada mu to nije uspjelo Bogović se svim silama zalagao za izgradnju mađarske pruge preko Koprivnice i Zagreba do Rijeke što je i ostvareno 1873 godine. Izgradnjom ove pruge eliminirana je gotovo u potpunosti ranija velika ideja povezivanja Podunavlja s Jadranom izgradnjom plovidbenog kanala Vukovar - Šamac koja je tinjala još od Marije Terezije pa do naših dana. Otvaranje mađarske pruge od Koprivnice do mora preko Zagreba dovelo je do odbacivanja ovog skupog projekta jer se smatralo da će željeznički promet zadovoljiti potrebe Mađarske za uvozom i izvozom preko Rijeke, a istovremeno će se držati pod kontrolom Podravina gdje se nastoji onemogućiti izgradnja Podravske pruge desnom obalom Drave sve do 1912 godine, odnosno dol Varaždina 1937. godine. Umiješanost politike u rješavanje prometnih, gospodarskih i kulturoloških problema ostavilo je negativan trag u razvoju pojedinog kraja. Nesloga dovodi do nesklada praćenog nerazumijevanjem potreba i odbijanjem suradnje svojih susjeda iz drugih regija.

Ovaj rad bavi se Podravinom kao jednom cjelovitom regijom ali bez analitičkog pristupa pojedinim slučajevima. Ta je regija imala do osmanlijskih osvajanja nastanjena uglavnom samo katoličkim stanovništvom iako su veleposjedi većinom bili u rukama njemačkih ili mađarskih vlasnika. Pred navalom Osmanlija započinje bijeg stanovnika u Slavoniji u sigurnije krajeve, a Osmanlije doseljavaju novo stanovništvo koje uglavnom s njihovim odlaskom i odlazi, osim Srba koji su služili u vojskama obiju strana. Slavonija se poslije 1699 naseljava novim stanovništvom iz raznih regija Europe i ova multikulturalnost ostaje karakteristika ovih prostora do naših dana. Nju nalazimo i u krajevima koja nisu nikada došla pod Osmanlije, ali boravkom krajiških pukovnija pod Varaždinskom vojnom upravom i ovdje imamo multikulturalnost kao osnovnu karakteristiku stanovništva ovih krajeva. Nužnost ovog suživota utjecala je i na lagano prihvaćanje drugih i drugačijih, pa je i dolazak stranaca ovdje prihvaćan u 18, 19 i 20. stoljeću kao prirodna pojava vezana uz upravu, školstvo, kulturu, gospodarstvo pa i politiku. Međutim postoji nešto što je zajedničko svim stanovnicima uz Dravu, a to je način života, vezan uz vodu, šumu, poljoprivredu. Čak se ni ime Podravina ne koristi za sve krajeve uz Dravu, iako se to ime nekako potkrada kao posve prirodno pa se koji se nalazi u nazivima novina i u narodu susreće kao posebna cjelina tek nakon osnutka tvornice *Podravka* odnosno izdanja monografije *Podravina* Dragutina Feletara. Upravo takvo tretiranje teritorija izaziva poteškoće kada se želi opisati pripadnost grada nekoj županiji, okrugu, oblasti. Današnja Podravina jednoć pripada pod Varaždin, drugi puta pod Osijek, a treći puta pod Bjelovar.

Postoji stalna težnja za povezivanjem svih ovih krajeva i Drava kao najstarija cesta, zatim rimska cesta, a onda i željezničke pruge najdugotrajnija su težnja stanovnika uz Dravu koju možemo nazvati konstantom iako se na tom polju ni do danas nije našlo konačno rješenje, jer uvijek siromaštvo zemlje ili politika onemogućavaju konačnu realizaciju.

Zakonom o podjeli zemlje na oblasti iz 1922. stvorena je Osječka oblast koja se protezala od Osijeka do Koprivnice i koje je zahvaljujući Radićevoj Hrvatskoj seljačkoj stranci počela formirati kao interesna zajednica na mnogim područjima života ali dakako samo za krajeve s desne obale Drave, uključujući i Prekodravlje, ali bez Međimurja i Baranje koje su pripale drugim oblastima. No Oblasti je ukinute šestosiječanjskom diktaturom i opet se je Podravina počela razmatrati kao dio drugih većih jedinica, iako su postojali opravdani razlozi da se krajevi uz Dravu gledaju kao područje povezano Dravom koja ima dužinu od 730 km. i koja je povezana ne samo zlatnim zrcima i dragocjenim šljunkom i pijeskom koji donosi Drava iz područja Alpa već i riječnom i šumskom florom i faunom.

Dakle Podravska regija je još uvijek samo virtualni pojam, ali se i u takvom obliku mnogu promotriti koristi ili štete od povezivanja s drugima i drugačijima. No položaj Podravine kao i čitave Hrvatske je tranzitni na putu iz Srednje Europe do mora. Od davnine ovim područjem, koristeći dravsku nizinu prolazile su vojske, i ostavljajući iza sebe puste krajeve i promijenjenu demografsku strukturu. Taj proces nije se odvijao samo u Srednjem vijeku već i u Starome i Novome, te smatram da na ovo području i nema starosjedilaca koji bi tu živjeli pola tisućljeća. Hrvoje Petrić je to pokazao i dokazao za 17 stoljeće. A u 18 stoljeću, kada su se rijeke koristile kao glavni putovi trgovine, a osobito 19. i 20. kada već postoji i željeznica povećali su doseljništvo i iseljništvo do nevjerojatnih razmjera. Miješanost društva pokazuje i etnik Čeh, Mađar, Poljak, Nemeč, Kranjec, Ciganović, Vlahović itd. premda se ti nazivi ponekad ponekad različito tumače. O utjecaju migracija na promjenu etničke strukture u prostoru srednjovjekovne Slavonije pisao je i Neven Budak.

Za izlaganje odabrala sam jedan stoljetni segment iz povijesti Drave, tj. ono od 1868. do 1931. želeći u tom vremenu na prostoru uz Dravu natuknuti kako se do 1918. vodila posve politika u suradnji sa susjednim regijama unutar Austro-Ugarske Monarhije, gdje su se veze uspostavljale na liniji sjever - jug i obrnuto, dok se u razdoblju 1918. i 1931. prekidalo sve što se već ustalilo do 1918. te se radi na novim vezama sa susjednim regijama jačajući veze istok - zapad. Rijeka Drava s Murom i Dunavom je u tome imala odlučujuću i sudbonosnu ulogu i hvale vrijedno je nastojanje da se sada nastoji osmisliti razvoj krajeva uz Dravu u budućnosti s potpunim uvažavanjem njene prošlosti i njenih mogućnosti kao jednog od najočuvanijih prirodnih resursa Europe.

Podravina je otvoreno, tranzitno područje i osim u vrijeme velikih poplava i visokog vodostaja Drave pristupačno sa svih strana. pri čemu je ta rijeka bila i najstarija vodena cesta s priključkom na Dunav. Lagano prohodna ona je bila lagano pristupačna i raznim vojskama i pojedincima, pripadnicima raznih naroda, koji su bili zadivljeni obiljem vode, riba, životinja i ptica i velikim mogućnostima različite proizvodnje na zemlji i izvan nje. To je utjecalo na dolazak stranaca u ovo područje u svim povijesnim razdobljima i gotovo da nema kutka Europe odakle netko nije došao u Podravinu, te se tu naselio, boraveći kraće ili duže vrijeme. Mogli bismo Podravinu nazvati kotlom po raznolikosti ljudskih gena. boje očiju, kose. Dakle kotao naroda uvjetovan različitim uzrocima. Doseljenici su sa sobom donosili svoje navike, običaje ali i jezik pa se i danas istražuje posebnost govora svakog podravskog mjesta. No i naši mladići odlazili na fremdovanje u druge regije AU Monarhije, pa se često odanle i ženili te onda vratili u zemlju i otvorili svoju radnju. Gotovo cijelo stanovništvo gradova uz Dravu je odnekuda došlo, pa već i analiza prezimena i imena ukazuje na velike migracije i nestalnost prebivanja na području sjeverne Hrvatske. Najbolji dokaz toga je osječka Knjiga zavičajnika iz početka 19 stoljeća. Osijek izradio svoju knjigu zavičajnika još u 19. stoljeću, koju je objavio osječki arhiv i koja omogućava analizu odakle su dolazili brojno novi stanovnici Osijeka poslije Karlovačkog mira. Podravina nema takovu knjigu, ali rad Nikole Cika o Đurđevcu i Virju pokazuje da postoje mogućnosti da se ovom demografskom problemu pristupi i s te strane. Gotovo sva mjesta u podravskoj Panoniji nose karakteristike mnogonacionalnih Lipovljana na autoputu Zagreb - Novska, te bi se slični »Susreti« mogli organizirati u mnogim mjestima Podravine koja je jednako bila otvorena došljacima kao i područje gdje su nakon sječe šuma nastale slobodne oranice i pašnjaci. Posebne specifičnosti lokalnih jezika u najnovije vrijeme privlače sve veću pažnju lokalnih istraživača koji izrađuju takve rječnike koji nam mogu dati i odgovor na povezanost regija malo ili više udaljenih..

No isto tako iz Podravine se i odlazi. Razlozi su raznoliki i mijenjaju se u skladu s političkim prilikama i međunarodnim odnosima. Često su ti odlasci slabo registrirani jer su se zbivali iznenada a to je

najčešće slučaj u odlascima iz političkih razloga odnosno »trbuhom za kruhom« u vrijeme administrativnog određivanja gdje će koji činovnik živjeti ili raditi. Biografije državnih činovnika, bilo da su činovnici u upravi, sudstvu ili školstvu ili vojsci to najbolje potvrđuju i rijetko je naći činovnika koji nije promijenio 20 mjesta življenja. Neki su se i vratili. Tako se 1921. iz Bosne vraća elita koja je tamo imala visoke položaje. Najbolji primjer toga je prof. Viktor Pogačnik koji je otišao na rad u mostarsku gimnaziju te je nakon rada u Sarajevu morao 1921. napustiti Bosnu i vratiti se u Đurđevac. No živeći u Bosni četvrt stoljeća prof. Viktor Pogačnik postao je neprepoznatljiv svojem rodnom mjestu i po jeziku i po načinu života, te su ga teško prihvaćali kao svojeg sina koji se vratio u zavičaj.

Veze Podravine s drugim krajevima počela sam istraživati, ali ih nisam dovela do kraja jer takav projekt nije ni postavljen u vrijeme mojeg radnog vijeka. No težnja mi je uvijek bila rekognoscirati zemlju i ljude uz Dravu. No ipak sam započela istraživanja i ukazala na put kojim treba ići. Dakako izvorište treba tražiti u vremenu života Vojne krajine, kada su vojne jedinice, sastavljene od pripadnika različitih naroda Austrijske Monarhije često seljene, pri čemu su se premještali i časnici zajedno s obiteljima, koje su često i nastavljale živjeti u mjestu službovanja. Primjera za to ima bezbroj.

Podravina i Slavonija uz Dravu tek se poslije 1848. nakon sukoba Jelačića s Mađarima počela smatrati hrvatskim teritorijem, a za Međimurja je ova odluka donesena tek krajem 1918. godine. Odluka o Međimurju je donesena na Pariškim mirovnim pregovorima uz korištenje knjige Rudolfa Horvata o Međimurju, ali je Baranja podijeljena između Mađarske i Jugoslavije na poprilično nesretan način i to nakon dugotrajnih diplomatskih i političkih previranja te je industrija pripala Mađarskoj a poljoprivredni i močvarni resursi u Hrvatskoj. I za Prekodravlje se trebalo boriti arhivskim dokumentima.

Još od prapovijesti rijeke su bile ceste koje su povezivale regije. Putovi su išli od Baltičkog mora do Jadrana, ali i od Crnog mora do Istre kako to potvrđuju putovanja Jasona od Kolhide do Istre. Mnogo toga se nije izmijenilo ni tijekom mnogih stoljeća. Kazaljke kretanja kreću se nekada od sjevera prema jugu, a ponekad od istoka ka zapadu. Rijeka Drava trebala je uvijek biti rijeka spajanja a ne rijeka razdvajanja kao što se to desilo poslije 1918. godine, čime su ovi krajevi od najrazvijenijih počeli zaostajati gubeći svoje obrazovne i ljudske prednosti.

Razdoblje može nam poslužiti kao izvrstan primjer kako su se odvijale veze između regija. Podjelu možemo izvršiti na osnovu raznih karakteristika ali ja sam se opredijelila za političku razdjelnicu, tj. vrijeme za Austro-Ugarske monarhije i vrijeme Kraljevstva (Kraljevine SHS odnosno Jugoslavije).

3.

Prvo razdoblje. (1868. do 1918.) obilježeno je mađarskom dominacijom koja započinje sklapanjem Hrvatsko-Ugarske nagodbe 1868., ali i otvaranjem željezničkog puta od Mađarske do mora 1873. godine. Gradovi na toj pruzi, koja je u vlasništvu mađarske države postali su lako pristupačni pa sa sjevera dolaze Židovi donoseći sobom ne samo dobre ideje za razvoj gospodarstva i trgovine već i investicije što su podržavale i službene mađarske vlasti želeći tako na svojem području umanjiti utjecaj vrlo moćnog židovskog i bankarski sposobnog etablismana. Samovlasnici ili dioničari svih većih tvornica i poduzeća u krajevima uz Dravu bili su stranci. Oni su dolazili iz inozemstva, tj. područje Austro-Ugarske Monarhije i održavali su stalne veze s krajem svog porijekla, kao što to vidimo kod Gutmannovih u Belišću, a nerijetko su slabo govorili hrvatskim jezikom, barem u prvoj generaciji. Tek pred kraj Monarhije, bilježi se i pokušaji dijela vlasnika veleposjeda da se uključe u građanski sloj organiziranjem proizvodne djelatnosti, pri čemu veći broj propada kao što je to bilo slučaj kod Mirka Inkeya iz Rasinje koji je uložio svoj kapital u izgradnju željeznica u Bosni i pri tome izgubio znatan kapital te se ubio. Koprivnica kao i krajevi istočno i zapadno od Koprivnice postaju željezničkim prometom od mora do Budimpešte lagano pristupačna osobama iz Like, Kvarnerskog zaljeva i Hrvatskog primorja, pa mnogi intelektualci u tom vremenu bilo da su Hrvati ili Srbi dolaze u taj kraj odigravši važnu ulogu u procesu naše modernizacije. bilo kao liječnici (dr. Mirko Kasumović i njegov upravitelj bolnice Novaković) ili odvjetnici i bilježnici, ali i činovnici drugih struka, jer je Koprivnica do tada stekla glas grada u kojem je ugodno živjeti. Mađari pak zauzimaju sve vodeće pozicije na željezničkoj pruzi koja je bila mađarska crvena nit koja je vezivala Srednju Europu s Jadranom preko Zagreba. No bilo je i obrnutih kretanja pa ban Pavao Rauch ima u Crikvenici vilu Nemo s voćnjakom i vinogradom, koji postaje poslije rata voćni

rasadnik, a Pavlov sin polazi senjsku gimnaziju Ožegovianu da bi se onda otisnuo sve do indijskih otoka gdje je imao svoju plantažu. Rauchovi i Ožegovići bili su tako vezani uz Senj i Mirko Ožegović je bio senjski biskup i osnivač gimnazije u Senju koja je uživala glas izvrsnog učevnog zavoda. Čini se da je domaće stanovništvo bilo vrlo tolerantno prema došljacima raznih vjera, te je ugroženost stranaca bila minimalna bez obzira na vjeru i jezik. Pored jačanja protestantizma posljedica toga su mnogi miješani brakovi, pa se ranijim brakovima sa Kranjicama i Štajerkama pridružuju i brojni brakovi s Mađaricama. Miješani brakovi su gotovo pravilo u krajevima uz Dravu, što znači da nisu postojale veće predrasude ljudi koji su zajedno živjeli na rijeci koja ih je povezivala i obogaćivala izmjenom znanja i iskustava ali i protokom kapitala. Bila je to prednost za podravsku regiju Pripadnost kruni sv. Stjepana i privrženost nosiocima uspješne mađarske politike stvarala je brojne pristaše mađarona u čitavom kraju, koja osobina je ojačana u odnosu na stanje između 1526. kada Hrvatska dolazi pod vlast Habsburga i 1848. kada se Hrvatska, preko ilirizma sve više okreće istoku. Sve do 1848. bila je upitna pripadnost krajeva uz Dravu pod Mađarsku, za razliku od Kranjske i Koruške koji su uvijek gravitirali prema Beču odnosno donjoj Štajerskoj. To se osjećalo osobito u Slavoniji koja je svojim velikim posjedima koji su bili interesno vezaniji uz Mađarsku nego uz slabašnu i ograničenu hrvatsku autonomiju. Zagreb sa svojim problemima koji proističu iz ilirizma, je tek prolazio proces formiranja nacije i tek se je počeo razvijati kao upravna, prosvjetna, prometna i industrijska metropola. Mađari su čitavo ovo područje, a osobito Prekodravlje i Virovitičku županiju smatrali svojim interesnim područjem, pa je s lijevom obalom Drave preko Gole prolazila mađarska željeznica i lijeva obala Drave bila je prometno mnogo povezanija nego desna hrvatska, ali to nije sprečavalo stanovnike desne obale da se veže sa stanovnicima lijeve obale. Interesna sfera je vezana uz poljoprivredu, industriju ali i kupališni zdravstveni turizam

Drava je bila u tom vremenu osposobljena nalogom bana Josip Šokčevića za plovidbu i uvedena je 1861. redovita putničku liniju Osijek - Lendava. Bilo je to poslije strašne poplave 21. rujna 1860., kada Bilogora nije mogla upiti vodu nakon proloma oblaka te se je u pet sati ujutro sručila voda na Novigrad, Virje i Šemovec, a potoci Komarnica, Zdela i Hotova ostali su bez mostova i mlinova. Prekinut je i promet, pa se je i đurđevačke pukovnije uključila u sanaciju stanja. Vojska je gradila i kanale i regulirala potoke koji su svake godine uništavale poljoprivredne kulture pa su ovi radovi koje je izvodila vojske imali karakter javnih radova. Dravo je u nekim razdobljima bila jedina upotrebljiva cesta kroz Podravinu ali plovidba splavima, čamcima ili brodovima u doba bana Josipa Šokčevića bila je zanemarena nakon što su sagrađene željezničke pruge od Koprivnice, Virovitice, Miholjca i Osijeka na sjever preko Drave, što je dobro funkcioniralo do 1918. godine kada je Hrvatska pripadala kruni sv. Stjepana i bila u istoj državi s Ugarskom. Od davnine se je Dravom dopremalo drvo iz Slovenije ali i iz šuma uz Dravu u Podravini do Osijeka, da bi onda bilo prerađivano u Osijeku ili otpremeno dalje Dunavom do Budimpešte i Beča. Dravom se je dopremao namještaj za vojna lica koja su služila u Podravini, ali i u doba nakon ukidanja krajine dopremaju se iz Pečuha kaličane pločice ukrašene Zsolnay uzorcima akantusa i cvjetova u raznim bojama od kojih se rade najljepše peći. Utjecaji drugih regija mogu se zapaziti i u narodnoj nošnji, pogotovo nakon što u Podravinu i Slavoniju doseljavaju oveće grupe iz nekih mađarskih, slovačkih i čeških mjesta. Plovidbu na Dravi održavali su jedno vrijeme i šajkaši, koje su zadržali taj posao na Dunavu u Vojvodini još dugo vremena nakon što su prestali ratovi s Osmanlijama.

Gotovo svi obrtnici i trgovci dio svog školovanja kao naučnici proboravili su u Mađarskoj, Austriji, Njemačkoj, Češkoj, Sloveniji pa i Italiji te je to doprinisilo kvaliteti njihovog poslovanja i ophođenja sa komitentima. Mnogi surađuju sa svojim inozemnim kolegama čitav život, a često se i žene pripadnicima drugih naroda u vrijeme svog boravka u inozemstvu. Taj proces pomažu i veleposjednici, a i bogati građani, te vojni umirovljenici, koji su trebali dobre majstore radi uređenja svog životnog standarda ili radi promocije svog posla. No dio obrtnika, osobito onih slobodnih zanimanja koji nisu trebali posebno obrazovanje niti polaganje završnog ispita pred posebnom komisijom školovao se kod domaćih obrtnika i trgovaca, pohađajući tijekom svog školovanja šegrtske škole koje se otvaraju nakon Khuenovog donošenja Zakona o školama iz 1884. i Zakona o obrtima iste godine. Za koprivničku Šegrtsku školu postoje imenici iz kojih se vidi kod kojega je obrtnika šegrt polazio nauk od 1886. do 1918. godine.

Od 1868. do 1918. još su uvijek snažne posljedice vezivanja Podravine iz Kranjsku i Štajersku. Osnivači tvornica uglavnom su bili školovani u njemačkom dijelu Monarhije, pa su sa sobom donosili

upotrebu njemačkih riječi za alate, a često su dovodili iz tog područja i žene te stručnjake koji su znali raditi s parnim strojevima. Varaždin sa Čakovcem je od 1860. preko Pragerskog bio vezan s Trstom, Budimpeštom i Bečom, dobivajući spoj sa Zagrebom tek 1886. Stranci donose kapital ali i znanje. Grade se masovno pilane, mlinovi i ciglane odnosno tvornice koje su imale osiguranu jeftinu sirovinu i još jeftiniju radnu snagu.

4.

Drugo razdoblje (1918-1931.) doba je stagnacije, iako bi se moralo očekivati posve suprotno s obzirom na ispunjenje želja sljedbenika ilirske ideje. Ispunjena je mnogogodišnja težnja hrvatskog stanovništva u određenim područjima uz Dravu da se nađe u novoj jugoslavenskoj državi pa je tako bilo s Međimurjem, dijelom Baranje dok je Prekodravlje i prije 1918. pripadalo Hrvatskoj i Slavoniji. Posljedica je to djelovanja narodnog pokreta za očuvanje hrvatskog jezika i kulture. gdje je knjižica Ivana Novaka *Istina o Međimurju* iz 1907., ali i knjiga Rudolfa Horvata iz 1904? a osobito *Zbirka hrvatskih narodnih popijevaka iz Međimurja* od Žganca iz 1916, bila presudna za odcjepljenje Međimurja od Mađarske i uvrštenja u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca upadom srpske vojske na Badnjak 1918. godine. Očekivalo se mnogo od nove države, no često je bilo obrnuto. Uništeno je mnogo vrijednosti koje je Mađarska intenzivno njegovala na tom području upravo u namjeri da izgradi neraskidive veze. Tako je nestala i građa i predmeti arhiva u Legradu koji je osnovao Jenö Haller, pa su nestali i zapisnici trgovišta Legrad od 1672. - 1912. koji bi potvrđivali invenzivne trgovačke pojedinih krajeva uz Dravu. Zbog graničnog položaja Podravine prema Mađarskoj koja je postala samostalna država nastojali su se zatrti svi tragovi mađarskog djelovanja na desnoj obali Drave, pa su se i mnogi Mađari našli u vrlo lošem odnosu prema domaćem stanovništvu, osobito ako su bili državni službenici, te su iskoristili mogućnost optiranja i osobito u Baranji te napustili Kraljevstvo SHS. No ostali su pripadnici slavenskih naroda u Monarhiji, a posebno dobar status dobili su Slovenci koji su preuzeli rad na željeznicama umjesto Mađara i Česi koji su zbog Masaryka i njegovog zalaganja za jugoslavensku državu uživali posebne simpatije.. Knjižar Vinko Vošicki u Koprivnici uspio održati i uvećati svoju tiskaru tiskajući romane ruskih pisaca, ali i putopisne i pustolovne romane Karl Maya, potičući i dječju maštu tiskanjem prijevoda čeških priča za djecu *Tako Vam je bilo nekoć*. Mislim da je Vošicki uspio održati interes Podravaca za svijet koji je njemu bio globalistički s obzirom na knjige koje je prodavao u svojoj knjižari, iako to nije baš bilo lukrativno.

U toj državi i tvornice koje su izgrađene 80 km od Mađarske nisu uživale nikakve državne povlastice i nisu davane dozvole za izgradnju novih tvornica, što je dovelo do smanjivanja broja industrijskih poduzeća, osobito mlinova i pilana koje su prije izvozile robu u Mađarsku ili preko Mađarske u Beč. Mnoge tvornice ne uživaju ni podršku ni zaštitu države. Zbog podržavljenja Mađarske kraljevske željeznica od jugoslavenske vlade željezničari masovno napuštaju svoja mjesta i optiraju u Mađarsku. a na njihovo mjesto dolaze uglavnom Slovenci. Međimurje pak napuštaju i brojni učitelji koji su do tada radili na Učiteljskoj školi u Čakovcu i koji su stvarali kadar čiji je zadatak bio dovršiti mađarizaciju Međimurja a nova država šalje u Čakovec dr. Sigismunda Čajkovca da vrati škole u Međimurju u sustav Hrvatske. Međimurje se iz županije Zala prebacuje pod upravu Zemaljske vlade u Zagrebu ali uživa poseban status poput Istre sve dok nisu prošli izbori za Ustavotvornu skupštinu. I Prekomurje postaje dio nove jugoslavenske države, ali se Karantanci opredjeljuju za Austriju nakon provedenog referenduma, što je stvorilo velike napetosti na tom dijelu granice. Kod Prekodravlja bilo je također problema, ali su elaborati potvrdili hrvatstvo tog područja na lijevoj obali Drave što je izazivalo problema zbog željezničke stanice u Goli, jer je pruga prolazila u cjelini mađarskim teritorijem osim na tom području. Niti rješavanje problema u Baranji nije bio jednostavan. Uslijed podržavljenja svih dobara austrijske kuće u početku se je kroz Baranjsku republiku nastojala pridobiti za jugoslavensku državu čitava Baranja. No međunarodne institucije nisu bile tome sklone i konačno je jugoslavenskoj državi pripalo samo pola Baranje. Povezivanje s regijama Srednje Europe sada se posve prekida i umjesto toga forsira se samo povezivanje s regijama t.zv. Balkana, koji pojam je geograf Jovan Cvijić, koji je doktorirao u Beču zajedno sa Varaždincem Stjepanom Srkuljem, proširio posve neprimjereno i na čitavo područje Hrvatske sve do Drave, a koji se još i danas koristi u osmišljavanjima političara o strukturiranju naših prosto-

ra. Iako je podravska pruga izgrađena 1912. zabrana iseljavanja zagorskog i podravskog stanovništva u Slavoniju ako su bili ikada kažnjeni, oslabljuje kretanje prema istoku, dok istovremeno sa istoka i juga na područje Slavonije dolaze kroz agrarnu reformu novi stanovnici sa istoka ili iz pasivnih krajeva južno od Save. Iako dolazi do odljeva većeg dijela Mađara koji su nadomještavani Slovencima, pojačan je u međuratnom razdoblju dolazak Primoraca i Istrana, koji zbog fašizacije Istre napuštaju Rijeku i Istru, nalazeći utočište u Podravini (Dr. Halavanja osnivač školske poliklinike u Koprivnici) Demografska struktura se ubrzano mijenja. Međutim jugoslavenska država prekinula je rad Statističkog ureda u Zagrebu, pa za razdoblje od 1910. do 1931. imamo manje podataka nego za vrijeme prije toga. Popis stanovništva 1921. nikada nije objavljen u cijelosti, a objavljeni podaci nisu komparativni s prijašnjim podacima.

Poslije 1918. granica na Dravi postala je politički neprobojna, a narod s druge strane Drave neprijateljski, pa su ovdje uspostavljene pogranične straže koje su kontrolirale i sprečavale kontakte među stanovnicima jedne i druge strane rijeke, iako su se kroz stoljeća isprele veze na raznim područjima života. Mnogi Hrvati su svoje posjede, osobito vinograde imali, u susjednoj Mađarskoj, pa se taj problem provlačio sve do Drugoga svjetskog rata. Nekoć su se trgovačke i ine veze odvijale preko mostova kojih je na potezu od Međimurja do Osijeka bilo šest, a isto je toliko bilo i željezničkih veza koje su poslije 1918. osim pruge Koprivnica - Gyekenes i pruge koja je išla iz Beograda preko Srijema za Bačku i onda preko Horgoša do Srednje Europe bile zatvorene. Postojeće pruge, pa i ona s Austrijom preko Maribora, bile su strogo kontrolirane i vlakovi s robom izloženi su dugotrajnim pregledima, što je onda Austrijance usmjerilo prema nabavi žita i stoke s drugih područja, čime je Hrvatska trpjela golemu štetu. Mađarska je svoje vagone i lokomotive povukla još na kraju rata u Mađarsku, što je nanosilo teške štete gospodarstvu krajeva koji su ranije živjeli od izvoza u Srednju Europu, koja se sada, nakon nastanka nekoliko manjih država više nije smjela tako ni zvati, pa je taj pojam nestao iz službenog diplomatskog rječnika. Jedino što je ojačano bile su veze s Masarykovom Čehoslovačkom, ali su se te veze odvijale uglavnom preko Bačke. Zanimljivo je da za ovo vrijeme raspoložemo s manje podataka o kretanju stanovništva nego za vrijeme prije 1918. jer je popis stanovništva 1921. objavljen samo djelomično, a ostale statistike nisu izdavane prije diktature. Znamo samo da se stanovništvo bavi ponajviše poljoprivredom, jer je postojala zabrana otvaranja tvornica 80 km od granice s Mađarskom, koja je bila t.zv. vruća granica, stalno pod oštrom kontrolom graničnih patrola, a onda je izostanak stranaca iz Srednje Europe koji su donosili kapital, te kriza kredita 1923-1925, a konačno i velika svjetska kriza doveo do zatvaranja mnogih tvornica i poduzeća, što je beogradska vlada iskoristila za preseljenje mnogih tvornica na područje Uprave grada Beograda gdje nije bilo oblasnog prireza a kupuju se jeftino i dionice kemijske tvornice Danica u Koprivnici koja time također smanjuje a onda i obustavlja proizvodnju. Zbog slabljenja trgovačkog prometa zatvara se i većina podravskih rudnika.

No najveći udarac krajevima uz Dravu i Savu bio je nanesen što je 1921. Zakonom o Dunavu izuzeta iz međunarodnog prometa plovidba Dravom i Savom, pa su ove najstarije vodene ceste a osobito promet Dravom prestao funkcionirati, zadržavši se samo na potezu Osijek - Barč, ali i to u vrlo ograničenom i kontroliranom opsegu. To je uvjetovalo potpuno prestrukturiranje stanovništva koje je živjelo od trgovine žitom i stokom, iako su politički odnosi ipak uvjetovali izvjesne veze s Čehoslovačkom i Poljskom na privrednom i političkom planu. Podravina se našla u krajnje nepovoljnom stanju i zbog riječke luke koja više nije bila glavna mađarska izvozna luka, već su ju okupirali Talijani i ona se 1923. pripaja Italiji. Bakarska luka morala je tek sagraditi željeznicu do luke kako bi se mogla koristiti kao izvozna luka, ali je sveto djelovalo na izbacivanju Hrvatske iz svjetskog trgovinskog prometa i zapostavljanje njenih privrednih interesa kakovog nije bilo od pogubljenja Petra Zrinjskog i Krste Frankopana. Hrvatskoj se želi oduzeti trgovačka snaga i samo zahvaljujući Zagrebačkom zboru koji se ponovno otvara 1922. Hrvatska je zadržala izvjesno mjesto u izvozu jugoslavenske države, iako s velikim problemima. Naime agrarnom reformom opustošeni su veleposjedi, a u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i potpuno uništeni, te u Hrvatskom zagorju osim Draškovićeve obitelji nije uspio niti jedan veleposjednik zadržati svoju posjed, pa niti Pavle Rauch, jedini podravski ban, koji je toliko truda uložio u uređenje svojeg dobra Martijanec, misleći se sajmovima koje je umnažao za vrijeme svojeg banstva 1908.- 1910. može Podravina stabilizirati kao poljoprivredni kraj. Dakle raznim metodama, koje je moglo zapaziti

samo iskusno oko promatrača eliminiraju se pozitivni faktori koji su Podravini dali karakter najnaprednijeg područja u Hrvatskoj koje marljivim radom i primjenom tehnologije ostvaruje tržišne viškove. Sada tih tržišnih viškova gotovo više i nema i 1924. nakon krize kredita, a onda i dugotrajnom agrarnom krizom, te velikom svjetskom krizom gube se sve prednosti i područje uz Dravu postaje kraj gdje se teško živi.

Dakako interes za povezivanje regija nije nestao odjednom i bilo je mnogo pokušaja zasnovanih na tekovinama prošlosti. No ljudi postaju nepovjerljivi, zatvoreni i zato neuspješniji a to se odrazilo i na slabljenju komunikacionih sposobnosti i gubitku učenja stranih jezika iako je narod uz Dravu često višejezični. Hidrocentrala Fala u Mariboru bila je ključna za industrijalizaciju Slovenije, ali također i za Hrvatsko Zagorje pa je Lepoglava dobila struju iz Fale. Pokušaj da se i čitava Podravina do Virovitice veže uz ovu hidrocentralu, koju je inicirao jedan virovski industrijalac, nije uspjela, pa se i to odrazilo na zaostajanje Podravine na industrijskom planu do pedesetih godina dvadesetog stoljeća kada je provedena elektrifikacija većine mjesta uz Dravu.

U tom razdoblju dolazi do vraćanja mnogih Austrijanaca i Mađara u njihove matične zemlje, pa čak i mnogi Židovi napuštaju Podravinu zbog zakona koji im ograničavaju djelatnost u industriji i trgovini. Veleposjednici potpuno izostaju kao nosioci veze između regija. Kod obrtnika i trgovaca naukovanje se uglavnom obavlja unutar Hrvatske, pri čemu glavnu funkciju preuzima Hrvatski Radiša, osnovan 1903 radi školovanja siromašne djece, ali 1917. preuzima ulogu dovođenja siromašne djece iz pasivnih krajeva u bogatije krajeve pa i u krajeve uz Dravu nakon čega im se pomaže kod otvaranja radionica i trgovina i tako jača privreda u nekom gradu ili trgovištu. Sada se u inozemstvo, uglavnom Austriju i Njemačku te Češku na školovanje šalju samo šegrti koji se školuju u specijalnim zanimanjima kojih nije bilo u našoj zemlji (strojarstvo, elektroprivreda, plinarstvo, autoradionice itd.) i nakon toga im se osigurava posao. Sve veću ulogu u održavanju ovih privrednika i trgovaca ima politika, te srpski radikali nastoje svugdje ubaciti svoje ljude povoljnijim uvjetima poslovanja te poreznom i kreditnom politikom. Plemstvo u ovom razdoblju gubi ulogu posrednika između regija koju je imalo u prethodnom razdoblju te se i samo pokušava snaći u novim uvjetima kada su ostali bez najvećeg dijela svojih posjeda i besplatne radne snage što je započelo već u razdoblju deurbanizacije. Umjesto toga forsira se zapošljavanje prosrpskih radikala, odnosno članova Jugoslavenske radikalne zajednice u upravi, sudstvu i prosvjeti uz veliko jačanje birokracije i korupcije, a slabi utjecaj Pribičevićevih demokrata. U sklopu toga dolaze i ruske izbjeglice, koji njeguju sklonost prema nestaloj monarhističkoj Rusiji, sukobljavajući se nerijetko s domaćim ljudima koji su se vratili iz ruskog zarobljeništva te su propagirali potrebu socijalne revolucije i uvođenje boljševizma, a Josip Broz je na tom planu kao trgovački putnik za prodaju Singerovih strojeva obilazio Podravinu te je ljudima pričao o Sovjetskoj Rusiji kao zemlji socijalne pravde i jednakosti, a tomu su pridonosili i pisci kao što je Miroslav Krleža i August Cesarec, koji su kod Vošickog objavljivali svoja djela u vremenu kada ih nitko drugi nije htio tiskati. Na povezivanje s drugim regijama djelovale su i žene podravskih obrtnika, jer su se gotovo svi obrtnici a i trgovci do 1914. vraćali iz »vandrovanja« sa ženama koje su bile Štajerke, Mađarice, Češkinje i Poljakinje, a onda su unosile kulinarska znanja svojeg zavičaja djelujući i na građanski život u cjelini. Za razliku od vremena prije 1918. kada su se dobrotvornim i humanitarnim radom žene bavile uglavnom preko vjerskih organizacija ili gospojinskih društava u kotarskim mjestima, čiji su članovi bile žene uglednika, za vrijeme i poslije Prvoga svjetskog rata žene se zapošljavaju u proizvodnji, pa često u potrazi za radom mijenjaju i one poput muškaraca mjesto rada i boravka. U tom vremenu plemstvo više nema gotovo nikakav značaj. Propadanje plemstva započelo je Jelačićevim proglasom, pa je seljaštvo postalo vlasnik urbarijalne zemlje kao što su to na području Vojne krajine postali krajišnici već 1809. godine. Posve su se zaboravile zasluge plemstva u Hrvatskoj za očuvanje hrvatske državnosti pa je već u procesu urbarijalnih procesa, a onda i agrarnom reformom poslije Prvoga svjetskog rata plemstvo izgubilo sa slabljenjem materijalne moći i svaku političku moć. Pokušaj obitelji Rauch, Drašković i Inkey da se održe na ostacima svojih posjeda uglavnom nije bilo uspješan. Biti plemić bilo je sada više štetno nego korisno.

5.

Mislim da je tema ovog skupa vrlo važna i da bi na osnovu povezanosti regija, odnosno ljudi iz raznih regija, uzevši taj pojam u najširem smislu trebalo osmisliti i ciljanu budućnost većih područja i istraživati fenomene koji su u ovom radu samo nabačeni i signalizirani. Velika raznolikost naših regija, pa i Podravine upućuje da bi se veze morale osmisliti s obzirom na interes ali i mogućnosti regija koje treba povezivati jer bi se samo tako mogla uspostaviti dugoročna suradnja. Posljedice ukazuju da bi povezanost regija trebala biti dugoročna konstanta i da bi te veze trebale biti velike, dugotrajne i iskrene. Nitko ne može sam, a od povezivanja preko sajмова i kretanja ljudi svi imaju koristi.

Usprkos često nepovoljnih povijesnih okolnosti koje su imale za posljedicu veliku izmjenu stanovništva kao što to pokazuju jezične analize pojedinih mjesta uz Dravu mora se ipak utvrditi da su se veza između regija uvijek nanovo obnavljale jer ljudi koji su nastavali kraj uz Dravu imali su iste gospodarske probleme. Zbog zajedničkih interesa, osobito u teškim vremenima, uvijek je dolazilo do povezivanja, pa i međusobnog jačeg zbližavanja i na osnovu pripadnosti sličnim kulturnim krugovima, među koje se moraju uvrstiti i zajedničke manifestacije na vjerskoj ili drugoj društvenoj osnovi. Politika je mogla zabranjivati ove veze ali one su se dugoročno uvijek obnavljale pa time i održale kao tradicija, a to je primijećeno osobito u kulinarstvu. Iste ili slične poljoprivredne kulture, držanje stoke, gradnja kuća, alati sve je to prisiljavalo ljude na međusobno povezivanje i izmjenu spoznaja mnogo prije nego što su se pojavili prvi savjetodavci koji su znali savjetovati narod a koji su pripadali staležu svećenika ili učitelja, a na našim prostorima nerijetko i krajišnicima, koji su ratovali izvan Monarhije pa su vidjeli kako se drugdje živi. Primjena novoga i drugačijega nije često odmah prihvaćena, ali na kraju dobre vještine i znanja uvijek su našle svoju primjenu.

Za vrijeme Austro-Ugarske Monarhije veze između regija bile su već uspostavljene na toj osnovi, tj. prometnom i gospodarskom povezivanju ali su se forsirale veze sjever - jug. No Napetosti i sukobi na klasnoj, nacionalnoj, vjerskoj a i jezičnoj osnovi u Podravini kao dijelu Hrvatske i Slavonije koja nije uživala punu državnost neutralizirali su veliki dio dobro osmišljenih planova, a uredbe koje su dolazile za gospodarstvo iz zajedničkog parlamenta u Budimpešti često nisu baš najbolje odgovarale našim potrebama te se veze nisu nikako mogle stabilizirati na dulji rok.

Za razliku od razdoblja Austro-Ugarske Monarhije 1868-1918. kada možemo govoriti o dobrim vezama između bližih i daljih regija, pa čak i sa Srbijom, u razdoblju od 1918. do 1931. sve je trebalo graditi iznova uz zaustavljanje ranije ostvarenih veza na potezu sjever - jug jer se sada forsiraju veze istok zapad. Vojni krugovi ponašaju se u svim područjima koja su ranije bila dio Hrvatske i Slavonije kao osvajači, zauzimajući vodeće pozicije na mnogim područjima života, a zbog neunificiranih zakona ne funkcioniraju ni gospodarstvo, ni uprava ni sudstvo te se i Hrvati i Srbi osjećaju neravnopravni u odnosu na Srbiju, koja sve otvorenije pokazuje težnju stvaranja centralistički uređene i po diktatu beogradske čaršije uređene države. Svemu se pristupa selektivno a demokracija postoji samo na papiru što onemogućava Radiću i njegovoj stranci da provođenje vrlo kvalitetno zasnovanih ideja na području gospodarstva, školstva i zdravstva.

Vrlo dobro zamišljena suradnja Seljačko-demokratske koalicije koja je trebala od jeseni 1927. okupiti hrvatski i srpski narod u Hrvatskoj na ostvarenju zajedničkih interesa doživio je propast u ljeto 1928. smrću Stjepana Radića i Karađorevim progonom Svetozara Pribičevića. Druga polovica 1928. nosi obilježja predrevolucionarnog stanja ali je revolucija spriječena najavom velike svjetske krize koja je preplasila privrednike i poduzetnike, oslabivši njihov otpor diktaturi. Propadaju sva dostignuća Hrvatske seljačke stranke i Samostalno demokratske stranke Srba u Hrvatskoj, te se čekaju bolja vremena koja nikako da dođu, pa mnogi seljaci ostaju bez svojih imanja zbog dugova. Kriza je višestruko pogodila seljaštvo srednjeg imovnog stanja uz Dravu koji se našao izvan brige beogradskih krugova koji su se brinuli samo za plasman žita s velikih posjeda Vojvodine, a kraj uz Dravu tretiran je kao pogranična periferija uz zapostavljanje svih privrednih benefita koji su davani drugim krajevima. Sve do 1934. kada se počinje otvarati tržište Trećeg Reicha za sve naše viškove Podravina šuti i pati u nadi da svako zlo mora proći. U tom je vremenu propalo mnogo dobrih službenih veza i ideja između regija. Njemački jezik koji je u doba Habsburške monarhije postao komunikativni jezik regija potiskuje francuski, ali on ne može uhvatiti korijena u puku. Veze s Mađarskom i Austrijom odvijaju se s velikim

poteškoćama i pod jakim kontrolom. U usporedbi sa stanjem prije 1914. ovo je vrijeme stagnacije i nazadovanja, a zbog siromaštva koje je zahvatilo gotovo sve slojeve izostaje i studiranje studenata na stranim sveučilištima pri čemu se nastoje zatvoriti mnoge škole i ograničiti rad sveučilišta u Zagrebu koje jedva vegetira. Izostaje studiranje naših studenata i u Pragu. iako su upravo češki stručnjaci rado dolazili raditi u našu zemlju. Nestašica stručnih kadrova nastoji se riješiti zapošljavanjem ruskih izbjeglica ali i čehoslovačkih stručnih kadrova. No na najvažnije položaje dolaze Srbi iz uže Srbije koji ne poznaju život naših sela u prošlosti i koji radi toga često donose neprimjerene odluke na koje narod loše reagira. To je bilo pogubno jer je taj osjećaj njegovao u obiteljima u seoskom društvu kakvo je uglavnom bila Podravina nakon usporavanja industrijalizacije, a to je često izbijalo na površinu prigodom javnih manifestacija i izbora.

Nikakvo pozivanje na demokraciju ili vjeru ne mogu nadomjestiti slobodne veze ljudi kao nosilaca različitih interesa velikog i modernog suvremenog svijeta čije je bogatstvo zasnovano upravo na različitosti. Previše je toga uništeno u prošlosti pozivom na različitu vjersku ili nacionalnu pripadnost da bismo se i dalje smjeli igrati s ostacima vrijednosti koje su izbjegle povijesnu devastaciju te predstavljaju dragocjene bisere naše europske povijesti. Interesi međusobnog povezivanja regija najbolja su potvrda nužnosti stvaranja i održavanja ovakvih veza koje bi trebalo biti dugoročno, jer kratkoročno nastaju i nestaju mnoge veze što je uzrokovano politikom i nestalnošću našega svijeta. iako ipak uvijek ostavljaju neki trag. Prije globalizacije i ulaska Republike Hrvatske u Europsku uniju Dalmacija je bila ovisna o krušaricama Slavonije. Danas je ta ovisnost zasnovana na radnoj snazi ljudi sa sjevera u turističkim mjestima na Jadranu. No postoje i obrnuti primjeri, a to najbolje dokazuju unutarnje migracije stanovništva pa i pojedinaca. Nitko pa ni regije ne mogu dobro živjeti ako su izolirane. Ekonomska zavisnost je neupitna ali postoje i druge zavisnosti vezane uz različite oblike ljudske djelatnosti.

Veze među regijama su korisne i potrebne. No one moraju biti dugotrajne i stalne i dobro osmišljene na dobrobit domicilnog naroda. No trebaju biti zasnovane i na velikom poštovanju prema drugima i drugačijima jer ovi doticaji donose korist za obje strane i obogaćuju materijali i duhovni život. Drava svojim dugim tokom kroz više država ogromna je dragocjenost Europe koja je većinom suviše uništila pravu prirodu svojih rijeka. Kod Drave se još nešto može očuvati u jednom dijelu i to je njena posebna vrijednost. Drava vezuje Dunav s Varaždinom odnosno s Međimurjem, Slovenijom, Koruškom i Štajerskom. Drava je razdjelnica ali i poveznica Podunavlja s Jadranom, i Adalbert Barić, profesor na Kamestralnoj školi u Varaždinu i u Budimu krajem 18 stoljeća smatrao je čitavu Hrvatsku vrijednom samo radi tog povezivanja. On je istaknuo kao jedine vrijednosti Hrvatske da leži na »putu prema moru«. Meni je nevjerojatno da su neke općine u Slavoniji izrazile nedavno negativan odnos prema izgradnji kanala Dunav - Sava, koja bi uvećala vrijednost i veze svih regija na tom prostoru. Ne živimo sami na zemlji i odgovorni smo ali i upućeni jedni za druge bilo da se radi o pojedincima ili o kolektivitetima raznih narodnosti i vjera. Zamislite kako bi danas izgledala Koprivnica da nije bilo veza među regijama? Njeno bogatstvo proističe dobrim dijelom zbog sposobnosti uvažavanje drugih i drugačijih. Negativan odnos prema drugima uvijek se je osvećivao autohtonom narodu, ali tragovi onih koji su otišli postali su neizbrisivi i duboko su se ukorijenili u kolektivnu memoriju naroda.

Dva razdoblja na čijem sam primjeru analizirala svoj zaključak vrlo su edukativna i zaključci se mogu primijeniti na cijelu povijest ovih krajeva. Ne ideološke razlike već korisnost povezivanja u gospodarstvu, kulturi, prometu pa i športu trebaju upravljati našim svijetom koji bi trebao biti obilježen dostignućima civilizacija našeg doba bez ratova i sukoba, a u interesu stvaranja bogatog svijeta u duhovnom i materijalnom smislu. Da bi se zblížili trebamo se poznavati a tu humanističke nauke u najširem smislu imaju izvanredno veliku zadaću.

SUMMARY

Regions along Drava should be jointly connected through numerous factors. However, political changes caused separation and we can speak about Podravina of Maribor, Varaždin, Koprivnica, and Slavonia, with changes of allocation of that area within the framework of various administrative and state systems. After the introductory part, the paper places emphasis on comparison of changes in the periods from 1868 to 1918 and from 1918 to 1931 i.e. periods of Austrian-Hungarian empire and the state of Yugoslavia from 1918 to 1931, although such comparison should be made for all historical periods from prehistoric and antique times to the Middle Ages and the Modern Age. It can not be disputed that thanks to its position along the Drava river, the Podravina region should have corresponded with other regions along the Drava river, especially those with joint economic, trade and traffic interests, or where the people were struck with the same crisis or natural disasters. Sometimes politics caused the strengthening of northern and southern connections (1868 -1918) and from 1918 to 1931 the area experienced strong connection of eastern and western parts, but especially in the field of ethnoculture the factor of continuity was the one indicating the necessity of making connections.